

Escenaris de futur davant la crisi ecosocial

Recull de narratives per a la
construcció participativa
d'escenaris de futur

FUTURS
IMPOSSIBLES

Decreixement

«Viure millor amb menys» era l'eslògan amb què moviments ecologistes van començar a socialitzar un nou imaginari durant els inicis del nou mil·lenni. Idees i pràctiques associades inicialment a la contracultura van guanyar una enorme popularitat, en un primer moment, entre els nous moviments juvenils per la justícia ambiental i climàtica; per posteriorment democratitzar-se mitjançant la proliferació de dinàmiques d'ajuda mútua per fer front a les recurrents crisis socioeconòmiques i el augment de les catàstrofes naturals.

La distància creixent entre la representació de la realitat que feien els mitjans de comunicació i el què la gent percebia va fer que no es prestés atenció, i resultés invisible, l'accelerada transformació cultural que estava esdevenint entre la ciutadania.

Mentre es cultivava aquesta nova sensibilitat ecosocial i segons avançava la degradació ambiental i el deteriorament de les condicions de vida, el futur va deixar de percebre's com una amenaça per convertir-se en una invitació a pensar alternatives. Això va fer reactivar la imaginació política i democratitzar l'aparició de relats sobre el futur on les societats s'havien reacomodat amb justícia social als límits del planeta. El corrent artístic i literari lligat al “realisme ecològic” va ajudar a mostrar les potencialitats de les pràctiques comunitàries i de l'economia solidària: cooperativisme de treball i consum, agroecologia, monedes complementàries, hortes compartides...

Davant d'un intent de privatització massiva dels boscos i les terres comunals restants, el decreixement va saltar a l'esfera pública mitjançant una forta mobilització social articulada al voltant de les demandes d'aprofundir la democràcia política i econòmica. Un moviment amb epicentre al medi rural va desencadenar massives accions de desobediència civil, que es van contagiar a les ciutats, desembocant en una expansió de noves institucionalitats autoorganitzades i la convocatòria excepcional d'eleccions locals. Les candidatures municipalistes, on conflüen activistes i persones amb experiència institucional en partits polítics, van aconseguir majories folgades a pobles i ciutats, que posteriorment es van traslladar a les diferents escales de govern.

Va ser l'inici d'un il·lusionant procés on la transició ecosocial va vehicular una pluralitat de demandes relacionades amb el federalisme, el feminisme, les lluites antiracistes i LGTBIQ, la diversitat funcional o la salut mental. Aprofitant l'entusiasme i el protagonisme social es va fer un fort procés de descentralització política, relocalització econòmica i restauració ecològica.

En el terreny polític es van combinar la democràcia representativa amb una creativitat institucional que van portar al desenvolupament de mecanismes participatius, deliberatius per sorteig i de democràcia directa. L'augment de les dinàmiques d'autogovern va permetre focalitzar les polítiques cap a la construcció de resiliència, la descarbonització i l'augment de les sobiranes locals.

L'economia va evolucionar cap a un postcapitalisme, amb un sistema on hi havia hibridacions entre l'hegemonia de les economies solidàries i transformadores, les economies públiques en alguns sectors estratègics i els mecanismes de mercat regulats per accedir a determinats béns i serveis. Una dinàmica que va implicar augmentar l'autonomia econòmica i els processos de dessalarització i desmercantilització.

Aquest procés de redisseny econòmic va tenir disfuncions localistes, que es van pal·liar amb el desenvolupament d'una planificació del territori bio regional.

La importància de les ciutats mitjanes i la repoblació del medi rural van comportar un fort reequilibri demogràfic i d'accés a serveis públics, acompanyat d'un descens substancial d'habitants a les metròpolis.

El feminisme va ser clau a l'hora de redefinir la noció de treball a la societat, incorporant-hi les tasques de cures i els compromisos sociocomunitaris.

Ecofeixisme

«El nostre estil de vida no és negociable» afirmava categòricament George Bush a la Cimera de Rio el 1992, plantejant que si el capitalisme i la societat de consum no eren compatibles amb la sostenibilitat i la democràcia, pitjor per a aquestes últimes. Una afirmació en què es podrien haver inspirat molts líders polítics per desenvolupar les seves propostes tres dècades després, per fer front al deteriorament dels ecosistemes i l'escassetat de recursos i d'energia. No protegir les persones sinó un estil de vida, que en termes materials podia ser assumit per un nombre menor de gent segons avançava el temps, va tenir enormes implicacions. Les fronteres es van convertir en l'eina preferent per gestionar un període marcat per una inestabilitat creixent.

La multiplicació de les fronteres té a veure amb un replegament a l'escala nacional, a causa de la creixent competència per recursos escassos. Unes tensions que van desgastar els mecanismes multilaterals de governança política i econòmica (ONU, OMC...) i la cohesió d'actors transnacionals com la UE. Es va tornar a operar amb les monedes antigues i se'n van inventar d'altres davant la fundació de nous països, cosa que es va concebre com un gest constituent. Les fronteres van ajudar a redefinir les identitats col·lectives en clau nacional, generant comunitats polítiques més homogènies i amb modes de vida menys plurals, reactualitzant un tradicionalisme conservador que va reforçar l'heteropatriarcat i altres dinàmiques d'opressió com el racisme, la xenofòbia o el capacitisme. I especialment, les fronteres van servir per blindar els països enriquits davant de l'arribada d'onades de milions de persones que fugien de zones del planeta que s'havien tornat inhabitables.

La separació entre economia i política es va anar tornant més confusa, en la mesura en què les premisses que orientaven la seva acció eren compartides: mantenir un «capitalisme assistit» que seguís concentrant el poder i la riquesa a les elits. Una aliança entre grans corporacions i responsables polítics van permetre posar l'aparell d'Estat al servei d'una gestió de l'escassetat de forma excloent. El nou tradicionalisme va recolzar activament aquest procés legitimant la despreocupació pel deteriorament de les condicions de vida dels grups de població no afins a les seves idees i l'ús de minories socials com a bocs expiatoris. Això va desembocar en frustrades revoltes que demanaven transformacions polítiques, econòmiques i territorials. L'excusa de sufocar els focus recurrents de conflictivitat social va permetre que s'erosionessin els principis rectors de les democràcies liberals, s'assumís l'alteració d'alguns dels preceptes ideològics de la llibertat de mercat i es donés pas a un autoritarisme de nou encuny.

Les fronteres es van reproduir també de forma acusada a l'interior dels països, definint una forta segregació espacial i territorial, que aprofundia les inèrcies d'especialització econòmica territorialment assentades. La planificació territorial es basa en una divisió estratègica en quatre categories: ciutats, medi rural, zones naturalment protegides i zones de sacrifici.

Les ciutats es troben al seu torn fortament segregades entre zones d'accés restringit. El medi rural es troba igualment segregat entre els habitants històrics amb fortes connexions amb les elits vinculades a l'agroindústria i les macrogranges, i la mà d'obra que treballa.

Les Zones Naturals es redueixen a la protecció dels ecosistemes imprescindibles pels seus serveis ambientals com lleres dels rius que garanteixen l'aigua, les terres fèrtils de conreu i aquells enclavaments més aferrats a les identitats territorials. El nacionalisme verd com a ideologia se sosté sobre la idealització de la pagesia i l'ecologització forçada de determinades activitats com l'agricultura o la petita indústria.

Les Zones de Sacrifici són els territoris on se situen les indústries més contaminants que han hagut de relocalitzar-se, i en els quals impera una major desregularització.

En tornar-se recurrent el context de crisi i la successió d'episodis d'extrema gravetat (pandèmies, sequeres, fam...), va anar guanyant terreny la defensa política de l'eficàcia sobre la gestió democràtica. L'exèrcit s'ha convertit en un actor central, de cara a garantir el control social, complir determinades funcions logístiques i de protecció civil, així com vetllant per la seguretat dels espais comercials on operen mercats restringits en les zones acomodades o coordinant les cartilles de racionament dels grups empobrits.

Green New Deal - Transformador

"Esforçar-nos per ser el primer continent climàticament neutre" va ser el lema del Nou Pacte Verd, que com a full de ruta assumit per la UE, i cadascun dels seus països membres, ha vehiculat l'acció política capaç de gestionar amb relatiu èxit les conseqüències de la crisi ecosocial. Després de dècades de consum desafortat i neoliberalisme, la planificació, els avenços legislatius i la cooperació activa amb les organitzacions socials, l'ecologia ha esdevingut l'element vertebrador de les polítiques públiques el 2040.

Un conjunt de factors va fer possible aquesta equació a mitjans dels anys vint: la pandèmia, el descontentament social, la visibilitat creixent de les conseqüències de la pujada de la temperatura mitjana global i d'altres factors ambientals com la pèrdua de biodiversitat, les sentències en tribunals contra corporacions i governs, la mobilització de les generacions més joves... En conjunt i per acumulació, van sacsejar l'opinió pública. L'auge dels partits verds que van arribar al poder a diversos països europeus va aconseguir impulsar un canvi ferm i decidit de les polítiques públiques cap a posicions ecosocials, assumint una ambiciosa reducció d'emissions i iniciant un valent procés de redistribució de la riquesa. Sota el lema «cap persona ni territori no quedarà enrere» es va articular una reorientació rigorosa de les enormes dotacions de recursos que es van mobilitzar per a la recuperació socioeconòmica verda després de la pandèmia.

A l'alçada d'altres grans acords històrics, el Nou Pacte Verd va suposar amplis consensos polítics i el disseny d'intervencions a llarg termini, que juntament amb un immens esforç comunicatiu característic de les societats de la informació, van facilitar que es prenguéssin aquesta direcció. Això va suposar que en entorns enriquits com la UE, la democràcia sortís fortament recolzada a nivell social. La classe política que va encapçalar aquesta regeneració democràtica va ser una curiosa combinació de joves amb molta empena i creativitat, i grans amb una experiència institucional acumulada capaç de canalitzar els esforços de renovació. El canvi va permear a totes les escales de govern, de l'europeu al municipal.

Durant aquest període van augmentar de manera notable les inversions en renovables i tecnologies verdes. Un fort sentiment europeista, marcat pels avenços més compromesos que altres continents en la denominada «cursa per la intel·ligència climàtica», va ser un factor rellevant en aquest procés. A nivell global es va impulsar un fort multilateralisme, amb tractats internacionals i institucions globals altament influents que van acceptar reintroduir mecanismes reguladors (OCDE, OMC...), vigilats per una forta coordinació internacional. Hi destaca una ONU revitalitzada i democratitzada, capaç d'ocupar un paper central gràcies a la seva àmplia legitimitat. El desenvolupament dels ODS va suposar iniciar una agenda global.

Aquest enfocament es basava també en la necessitat de nous acords amb altres territoris dins un mercat global deteriorat, que va incloure la gestió de les emissions de carboni. Aquests acords van englobar alguns mecanismes de redistribució econòmica i justícia global, fons per a desastres naturals i per a comunitats amb més impacte davant de l'emergència climàtica, així com una planificació migratòria i de refugi ambiental, a canvi de garantir un flux d'energia i materials mínim. Algunes dinàmiques colonials com els extractivismes del Nord Global cap al Sud Global s'han cronificat, però esmorteïdes, mitjançant pactes de compensació basats en transferència tecnològica, alliberament de patents, finançament d'estratègies locals d'adaptació i desenvolupament endogen...

El Nou Pacte Verd va combinar una agenda ambiental, amb el desplegament de polítiques públiques orientades a impulsar consums bàsics sostenibles i accessibles en aigua, energia i transport, definint uns mínims vitals i uns sostres màxims de consum, així com una agressiva fiscalitat verda amb tarifes progressives, de manera que qui gastés més, pagués més. Tot i les temptacions per tornar a l'anomenada vella normalitat prèvia a la pandèmia, en els anys següents, va guanyar un relat polític i social que valorava allò públic i allò verd, com les úniques formes de fer front als «convulsos anys vint». Els van anomenar "estils de vida assenyats", que amb tecnologies senzilles gestionaven la demanda, transformant el concepte smart a sistemes viables en contextos de baixa disponibilitat d'energia i materials, per a això va ser imprescindible una decidida aposta per R+D+i de caràcter públic-privat.

“Salvar el PIB i salvar el planeta” és la combinació que va proclamar el creixement verd. Una sortida cap endavant del model socioeconòmic capitalista, que va absorbir la necessitat de respondre a les seves conseqüències socioecològiques convertint-les en oportunitats de mercat. Les modes verdes van continuar creixent al ritme de les inversions de capital, responant més a les lògiques econòmiques que aquelles verdaderament transformadores. L'exemple més clar d'aquesta lògica va ser l'obsessió pel parc d'automòbil elèctric i l'electrificació dels consums energètics sense limitar la demanda. Van proliferar, entre les elits, els búnquers autosuficients per refugiar-se individualment en cas de catàstrofes. Les inversions en tecnologia i digitalització (internet de les coses, 5G, automatització...), pel seu requeriments de materials cada cop més escassos i d'energia cada cop menys disponible, van ser destinades al desenvolupament d'estils de vida tecnològicament verds per classes altes.

La gran agenda global pel 2030 denominada Objectius de Desenvolupament Sostenible, entre les quals es trobava el creixement econòmic, junt amb altres objectius centrats en els límits biofísics i el fi de la pobresa, va passar a la història com altres propostes sense complir. Aquesta contradicció difícil de manejar (límits biofísics i creixement econòmic), juntament amb la inèrcia de les societats capitalistes, va portar a una aproximació superficial a les qüestions profundes socials i ambientals, suposant un fracàs en els objectius més ambiciosos i un descàrrec per l'ONU en el seu paper com a actor clau global per la transició.

Al llarg dels “nous anys 20”, la pandèmia va donar pas al malbaratament entre les elits i les classes mitjanes encara no precaritzades, com vaticinaven estudis sociològics que comparaven aquesta època amb la mateixa època del segle anterior. El factor econòmic va colonitzar la política, dominant els relats, els grans acords internacionals i els mecanismes de governança global, aguditzant l'acapament de terres i l'augment de la desigualtat entre els països i dintre d'aquests. “Nosaltres no deixarem de créixer” deien els grans líders empresarials, en un panorama en el qual les corporacions controlaven pressupostos que multiplicaven diverses vegades el PIB de molts països. Això els donava un poder decisiu enfront de governs debilitats i socialment desacreditats en acords internacionals a escala comercial, on l'intercanvi era cada vegada més limitat a causa del descens dels combustibles fòssils i la menor disponibilitat energètica.

Aquella bonança econòmica que les corporacions prometien i concentraven en poques mans generava moments de falsa esperança, aprofitant-se de la nostàlgia de milions de persones que volien aferrar-se a les seves vides d'abans, mentre alimentaven la impotència en milions de persones que tenien les seves vides precaritzades. La profunda petjada psicològica de la pandèmia no va ser abordada a temps, per al que l'apatia i els estats depressius es van generalitzar. Una problemàtica abordada a través de perversos tractaments que lligaven el benestar a l'aspiració individual per millorar els nivells de vida i consum mitjançant l'ús massiu de psicofàrmacs. Els problemes de salut mental i les “noves malalties”; l'avenç de les tropicals com el dengue o la malària en llocs on havien desaparegut o no havien existit; les cardiovasculars i les respiratòries associades a la contaminació; els accidents i les inundacions per la pujada del mar; els efectes de la malnutrició per les sequeres...van deteriorar greument la qualitat de vida d'una gran part de la població. Els moviments de població dintre del territori espanyol van tenir una clara tendència al nord, ja que la gent fugia de les condicions climàtiques més extremes, generant greus desordres polítics.

Així va ser com es van generar bombolles verdes urbanes blindades i altament tecnològiques en zones del nord interior. Aquestes zones anaven destinades a grups acomodats de societats formalment democràtiques, que s'alimentaven dels recursos de països amb derives autoritàries, en un estil neocolonialista que no renunciava a intervencions militars com a forma d'abordar conflictes. Això va accentuar els grans desplaçaments de població (entre països i dintre dels mateixos) des de les zones més deteriorades, per passar a formar part de les bosses de pobresa i precarietat que rodejaven i sostenien les bombolles verdes, convertides en verdaderes fronteres socioeconòmiques.